

Mística i mètode de la noviolència¹

Xavier Garí de Barbarà

Centre d'Estudis per a la Pau J.M.Delàs, de Justícia i Pau. www.centredelas.org

Noviolència, nonviolence, ahimsa, satyagraha... són conceptes en diverses llengües que es refereixen al mateix, si bé no tothom coneix del tot el seu significat. Definiria clarament la noviolència com la força que sorgeix d'una mística determinada, que condueix a un mètode o estratègia definit i coherent, i que culmina en una aplicació d'aquesta mística i d'aquest mètode en una lluita concreta per unes condicions de vida més justes i més pacífiques. Disgregar aquests tres àmbits de la noviolència seria convertir-la en quelcom tan parcial com incomplet. La noviolència autèntica és la unió d'aquests tres atributs indissolubles, integrats i complementaris entre si: mística, mètode i lluita que busca el benestar de la condició humana. Mohandas K. Gandhi, el pare del pacifisme contemporani que revolucionà el mètode de la noviolència gràcies a una profunda mística, predicà amb el seu propi exemple tot unificant la mística i el mètode i també el mètode i l'objectiu de la lluita: "així com l'arbre està en la llavor, els fins estan en els mitjans". Aquest segon atribut de coherència (mitjans i fins) és tan important com el primer (mística i mètode).

Concepte i definició de la noviolència

Segons el glossari de termes desenvolupat per Gene Sharp, de l'Albert Einstein Institution de Boston (AEI), una entitat dedicada a l'estudi i difusió de la noviolència, aquesta és, d'una banda, l'abstenció de l'ús de la violència en base a principis morals o religiosos, que deriva a l'acció o la lluita noviolenta; la noviolència en ella mateixa duu a comportaments i actituds que no utilitzen cap tipus de violència ni hi responen. En ocasions, aquest terme ha estat utilitzat amb altres significats, sovint contradictoris i en tot cas gens fidels al que és la noviolència; fan referència a una actitud passiva o que contribueix a la complicitat amb la violència. És per això que molt sovint es parla del concepte compost de "noviolència activa", d'"acció noviolenta" o d'"acció directa noviolenta", per tal de remarcar el component actiu i activista del terme.

Efectivament, la noviolència sempre implica una acció: l'acció noviolenta consisteix a desenvolupar una tècnica i un mètode per a dirigir protestes, que implica resistència o intervenció sense violència per mitjà de multitud d'estratègies. L'AEI ha arribat a quantificar fins a 200 mètodes d'acció noviolenta que s'agrupen en tres categories principals: (1) la protesta i persuasió noviolentes, (2) la no cooperació, i (3) la intervenció noviolenta. Aquests mètodes s'estructuren en tres àmbits; (a) actes d'omissió en què els participants es neguen a executar accions que generalment fan o són obligats a fer segons legislació; (b) accions en què els participants executen accions que no acostumen a fer o que la llei o les ordenances prohibeixen; i (c) una combinació de les dues anteriors.

Un altre gran expert en la matèria és el recentment desaparegut Gonzalo Arias. En el seu interessant llibre *"La noviolencia, ¿tentación o reto?"*, fa una bona definició del terme tenint en compte que el diccionari tradicional no ens pot ajudar gaire. Arias es remunta a Tolstoi, el qual ja havia parlat de "resistència no violenta al mal", i a Gandhi que, influït per ell, ja parlava de "nonviolence" en la versió anglesa, com a equivalent al sànscrit *ahimsa*. De fet, aquest terme en realitat vol dir "no fer mal", "no ser nociu", que es correspon amb el verb llatí "*nocere*", que significa "no danyar"; d'aquí vindria el terme "innocència", que en seria l'equivalent etimològic, però que en la nostra llengua inclou matisos equívocs. Arias també es refereix clarament al compost "noviolència activa" per tal d'accentuar el veritable sentit del concepte gandhià, que és difícilment traduïble a Occident, i que es buidaria de tot el seu sentit si no s'impliqués en una actitud clarament activa. De fet, la versió més fidel del significat de noviolència seria el binomi "*veritat i amor*", que cal vestir-lo de la clara intenció de *con-vèncer* i no de *vèncer* unilateralment (la qual cosa faria aparèixer la figura del vençut). És un tipus de lluita, sens dubte, revolucionària pel seu caràcter de novetat i radicalment transformador tant en l'individu com en el col·lectiu.

¹ Mantindrem la grafia del terme que utilitza l'autor i que ell mateix justifica en aquest article, tot i que des d'un punt de vista normatiu no és correcta.

Un altre puntal a tenir en compte en la definició de noviolència és el pont ineludible que s'estableix entre la mística i el mètode, i els mitjans i els fins. Xavier Rius, en el seu llibre clàssic sobre l'objecció de consciència a Espanya, afirma que quan es parla de noviolència cal diferenciar clarament entre la seva filosofia, ideologia o cosmovisió, i l'estratègia o acció directa noviolenta. El primer implica una concepció global de la vida, molt propera a posicions tan dispars com el cristianisme o l'anarquisme. El segon, és una eina de lluita coherent amb aquests valors que intenta transformar la societat amb uns mètodes diferents dels violents, però en cap cas passius o assimilables a una actitud de resignació, ja ens hi hem referit anteriorment. Els mètodes han de ser coherents amb les finalitats, i és que el gandhisme deixa molt clar que no es pot intentar treballar per una societat justa practicant injustícies, perquè tal contradicció és la base de la seva ineficàcia, que la desautoritza totalment. És per aquesta raó que per establir aquest fort i ferm lligam entre mística-mètode/mitjans-fins cal una clara opció pel primer pas: l'espiritualitat, la interioritat; el que hem convingut anomenar mística. L'experiència de l'estratègia de Gandhi, per exemple, és indissoluble de la seva experiència espiritual.

Per cloure l'aproximació al concepte, cal referir-se també al sentit propi del terme "noviolència", que sovint ha estat motiu de debat en funció de la manera com s'ha escrit: amb guionet, separant el prefix, o bé utilitzant la versió unificada. Tot i que segons les normes ortogràfiques del català, s'escriu amb guionet, considerem que la forma més correcta és *noviolència*. Aquesta és la forma que s'ha considerat idònia per a fer servir en les llengües llatines i anglosaxones. Escriure-la en versió separada (amb guionet o sense) pot suggerir una negació simple o una oposició passiva a la violència, i en el fons la *noviolència* és una reafirmació d'una proposta totalment activa que no té res a veure amb les connotacions de passivitat.

La cultura de violència i la cultura de pau

Per aprofundir en el significat i el sentit de la noviolència, és important referir-se al seu oposat: la violència, de la qual Gandhi deia que "és la por als ideals dels altres", i l'origen llatí (*violentia*) és definit com "l'ús excessiu de la força". La violència és, en definitiva, una actitud i una acció humana que constitueix una violació o privació a l'ésser humà d'allò que li és essencial per a viure com a persona. La utilització de la força per fer mal o danyar algú o alguna cosa pot afectar la integritat física o psíquica d'un individu, exercir un mal moral a una societat, o violentar drets i llibertats d'un país o una regió. La violència, per tant, sempre exerceix algun tipus d'injustícia envers un altre.

Així doncs, la violència és força que imposa, domina, sotmet, genera injustícia en qualsevol de les seves formes. L'exerceix l'individu quan és un lladre, un atracador, un torturador o un violador; però la pot exercir una institució quan es tracta d'un govern, d'una presó, d'una fàbrica, d'una oficina que explota o perjudica; i també pot ser aplicada des d'una estructura (laboral, social, cultural). Formes de violència són un cop de puny, l'etnocentrisme cultural que fomenta el racisme, l'explotació laboral que prové d'un afany egoista de lucre, o bé un insult directament llançat sobre una altra persona. És ben cert que la violència comença amb el fet més insignificant que s'ha considerat: crear un rumor, per exemple, és el primer pas d'una violència amagada i discreta, que assoleix cotes d'injustícia no previsible i creixents. El major nivell de violència es concentra en el marc d'un conflicte bèl·lic, on es concedeix "permís legal" per a tot tipus d'atrocitats i destrucció contra tot (individus, societats o béns materials o naturals).

En funció del tipus de violència i de l'àmbit en el qual s'exerceix, n'hi ha tres categories diferents: la violència directa, l'estructural i la cultural. La primera és una agressió física (assassinat, mutilació, tortura). La segona categoria de violència és la que està immersa en la mateixa estructura social i impedeix a les persones cobrir les necessitats bàsiques de supervivència i dignitat (atur, desnutrició, desigualtat social). Finalment, la violència cultural és la que forma part de l'àmbit simbòlic i serveix per legitimar-la o justificar-la (cultures, religions, llengües, prejudicis, són agents de violència cultural quan exerceixen un mal mitjançant la dominació, la submissió, la imposició, aplicant el racisme, la xenofòbia, el masclisme).

El procés de la violència es retroalimenta i genera una espiral sovint difícil d'aturar, si no és amb una

acció noviolenta capaç d'assimilar l'ona expansiva de la violència i no retornar-la. L'espiral acostuma a començar amb la violència cultural que impregna les estructures i esdevé violència estructural, la qual, finalment, genera la violència directa que alimenta alhora les dues anteriors. Aquest procés ha estat tant assimilat per les societats humanes des de fa més de 7000 anys, que avui dia es parla d'una "cultura de violència" mil·lenària. La seva antítesi és també igualment mil·lenària: l'anomenada "Cultura de Pau", amb majúscules. A proposta de la UNESCO, el 1999 aquest concepte que engloba la noviolència, va ser definit i abordat en la Declaració i Programa d'Acció per a una Cultura de Pau, que aprovà l'Assemblea General de les Nacions Unides.

La Cultura de Pau ha estat gestada pels postulats pacifistes i de noviolència que segles enrere els nostres avantpassats van començar a intuir, elaborar i practicar. Els orígens d'aquest procés que ha desembocat en l'actual Cultura de Pau i que Nacions Unides ha convertit en una Declaració universalment aprovada, va sorgir de les espiritualitats i religions més antigues, que veieren en la noviolència l'opció més clarivident de retre un homenatge a la transcendència a través de la fraternitat humana. De fet, no trobaríem cap espiritualitat al llarg de la història i en el món d'avui que no hagi estat influïda pels postulats de la noviolència, alguna els ha integrat parcialment o total.

Orígens i trajectòria històrica de la noviolència

El pacifisme com a moviment social no té més de dos segles d'existència, però els seus orígens es remunten a les primeres cultures i religions conegudes, mil·lenis enrere, de les quals van sorgir els postulats de la noviolència que Gandhi actualitzà en l'època contemporània. Algunes (no totes) de les fites més importants d'aquest camí històric de la noviolència són les següents.

Al món **hindi**, el s. VI abans de la nostra era, hi apareix el primer testimoni històric clar en la figura del fundador del Jainisme, Mahavir, el qual establí com a màxim precepte moral per als seus deixebles el principi pràctic de l'*ahimsa*. Aquest concepte, però, podria ser anterior a Mahavir perquè s'ha trobat en els "*Upanishads*", així com en un text jainista del segle IV-III aC., l'*Ayâram gasutta*". Per la seva banda, Gautama Buda del s. VI aC ens ofereix una reinterpretació del concepte de noviolència oriental com a fruit d'una actitud de pietat i bondat envers tots els éssers vius, present en nombrosos textos com ara en el "*Dhammapada*". Finalment, dintre de l'hinduisme ortodox el concepte *ahimsa* és present en els "*Upanishads*" i s'inclou com un dels deures dels brahmans.

A la mil·lenària **Xina** trobem una altra de les arrels de la noviolència i el pacifisme històric principalment a partir dels "Missatgers de la Pau" que es coneixen a través d'un text de Chuang-Tse, i de Lao-Tse (s. VI a.n.e.). D'altra banda, Confuci (560-480 a.n.e.) incorporà al seu humanisme tradicionalista, principis ètics de benevolència dotats d'un valor noviolent pràctic, basant-se en l'agermanament de tots els homes d'arreu dels continents. També hi va haver altres pensadors posteriors en aquesta línia com ara Mō-Tse i Mī-Tse (s. V a.n.e.), Meng-Tse i Chuang-Tse (s. IV-III aC); uns en la línia confucioniana i els altres en la línia més taoista, continuaven el pensament dels grans mestres xinesos.

En el **món grecorromà clàssic** hi ha diversos autors que van tractar la qüestió de la Pau lligada especialment a la justícia i la igualtat. Així, Plató (s. V-IV) en la seva obra *La República* concebia la pau com la tranquil·litat i la serenitat que sorgeix de la justícia en l'home i en la societat, d'on parteixen dos vessants complementaris de la pau: el vessant individual i el col·lectiu. Pitàgores, els neoplatònics, els estoics especialment l'estoïcisme nou, ensenyaven la fraternitat humana i la ciutadania mundial. També en algunes obres teatrals gregues va aparèixer el tema de l'objecció de consciència. A l'*Antígona* de Sòfocles, per exemple, es narra la rebel·lió pacífica de l'heroïna davant Creont per poder donar sepultura al seu germà Polinice (es parla de la primera acció d'objecció de consciència registrada històricament). L'establiment de les ciutats-Estat gregues va donar pas a una confederació formada per dotze tribus que acordaren no atacar ni tallar el subministrament d'aigua als demés. Els Jocs Olímpics

tingueren una funció *pacifista*, ja que l'esport canalitzava les rivalitats i la violència, presents en tota societat, i facilitava un enfrontament civilitzat sotmès a uns reglaments i en un ambient confraternitzador.

També en el món romà es va donar el que es podria considerar la primera vaga de fam de la història quan els plebeus abandonaren Roma en defensa dels seus drets, i s'instal·laren al Mont Sacre on varen romandre fins que els patricis acceptaren les seves reivindicacions. Aquesta és la primera vegada que tenim testimoni de la no acceptació de la injustícia i la violència amb una resposta basada en l'exili voluntari i la no-cooperació amb l'opressor, un dels mecanismes propis de la noviolència.

El fonament d'una actitud noviolenta es va fer explícita en **Jesús de Natzaret**, el punt culminant de l'evolució pacifista del poble d'Israel. El pacifisme noviolent que impregnava la seva vida i el seu ensenyament, com a ferment transformador de l'existència humana, queda dipositat en el cor espiritual de la nova religió que sorgiria posteriorment: el cristianisme. Fonamentalment la noviolència de Jesús es va explicitar en la seva pròpia actitud de vida i mort, en tres aspectes destacables del seu missatge: (a) l'aportació del precepte de l'amor Universal entre els éssers humans, tant al Sermó de la Muntanya com a l'Últim Sopar; (b) l'exaltació del pacífic en les Benaurances; i (c) la pau com a resultat final d'aquest amor universal i de noviolència que predica, i que apareix als evangelis nombroses vegades.

En l'època i lloc històrics de Jesús de Natzaret ja hi hagueren renúncies a la violència per part del **món jueu**. Concretament l'any 26 dC, quan Pilat inicià l'exercici del seu càrrec de prefecte a Judea va començar a introduir imatges de l'emperador a la ciutat de Jerusalem, i això va irritar la població. Flavi Josep explica que els jueus anaren al palau de Pilat, el rodejaren i durant cinc dies i nits s'estigueren de genolls ininterrompudament sense moure's. Pilat els va fer encerclar per tres fileres de soldats per tractar de pressionar-los, però els jueus seguien; Pilat amenaçà de matar-los i va fer que els soldats desembeïnessin les espases, però els jueus es llençaren a terra compactament, de comú acord, tot oferint els seus clatells i cridant que estaven disposats a morir abans que violar les lleis de seus pares. Profundament admirat de la pietat dels jueus, Pilat va donar ordre d'allunyar immediatament de Jerusalem els estendards. Justament en aquell temps Jesús predicava parar l'altra galta voluntàriament davant el cop de l'enemic. Els seus contemporanis no degueren considerar un pensament irracional el fet de deixar l'enemic fora de combat amb la posada en pràctica de la noviolència; aquesta estratègia de comportament era eficaç.

Amb els **primers cristians** es perllongà aquest carisma pacifista i noviolent de Jesús. El cas paradigmàtic va ser el de Sant Maximilià, el jove africà del s. III condemnat a mort per haver-se negat a portar i utilitzar les armes després de convertir-se al cristianisme; així és com entengueren els primers cristians el sentit dels ensenyaments de Jesús, fins al punt que les seves actituds de noviolència els portaren al martiri que es convertí en una força moral superior a la força física dels seus perseguïdors. Però aquesta actitud de pacifisme integral es va anar afeblint progressivament fins als temps de l'Edicte de Milà (313), i va quedar definitivament oblidada quan Constantí va concedir als cristians la llibertat de culte i el reconeixement de llur religió, la qual va anar evolucionant cap a la religió oficial i d'Estat. Aquest fet va comportar una cristianització superficial del món pagà i una paganització del cristianisme oficial, que des d'aquell moment va fer nombroses concessions a l'Estat, entre elles la de justificar la violència política estructural i renunciar al pacifisme noviolent integral que havia caracteritzat l'etapa anterior.

En el pas d'aquesta època antiga a l'**Edat Mitjana** són pocs i poc clars els testimonis de pacifisme noviolent. A Europa, però, cal destacar dos ordres d'institucions: la Pau del Rei i la Pau i Treva de Déu.

La primera, fou un concepte jurídic germànic que s'aplicava sobre el sobirà hispà en qualitat de cap de la comunitat i que, per derivació, s'estengué als llocs on habitava i per on circulava el monarca; més tard fou utilitzat també per protegir mercats, fires, determinades persones (mercaders, pelegrins i orfes) i llocs i itineraris (camins de mercats, la ruta de Santiago, etc.). Aquesta pau reial va anar derivant cap a una concepció territorial aplicada a tots els que vivien sota una jurisdicció reial.

A la Catalunya medieval, i des de l'àmbit clarament religiós, va sorgir la Pau i Treva de Déu instituïda per l'Abat Oliba (s. XI), que tenia per objectiu protegir els béns i les persones que no es podien defensar, això és: els pobres i el clergat (especialment el de classe baixa). A la França del segle XI ja va ser proclamada la Pau de Déu, a la qual s'hi afegí la Treva de Déu que prohibia la guerra en certs períodes de temps i que era un complement de l'anterior. La Pau i Treva de Déu va ser una pràctica molt estesa a la Catalunya feudal per raó de la violència existent al camp català. El Concili de Letran (s. XII) la va establir a tota l'Església Romana.

A l'**Edat Moderna**, sorgí i es desenvolupà una nova concepció de l'Estat i de la monarquia absoluta arrelada en el cesarisme romà, expressada literàriament a l'obra *El Príncep*, de Nicolau Maquiavel (1469-1527). Aquest tractat considerava que només la força violenta podia obligar els homes a mantenir-se en convivència ordenada dins de l'Estat. Però aquesta visió política autoritària va originar una nova orientació en el pensament pacifista, en va ser un destacat exponent l'obra d'Étienne de la Boétie (1530-1563) *Discurs sobre la servitud voluntària*, on argumentava que el poder atorgat als dictadors depenia de l'obediència voluntàriament acceptada per part dels súbdits. Gran nombre de testimonis i publicacions de l'època de Boétie van influir en les orientacions del pacifisme occidental posterior, tant en l'àmbit jurídic, polític com filosòfic, encara que no es puguin considerar pacifistes pròpiament dits.

Malgrat l'ambient d'enfrontament que es vivia a Europa en aquells anys de guerres de religió, trobem en el si de la Reforma algunes sectes (anabaptistes, germans bohemis, mennonites) on hi brolla el pacifisme dels primers cristians. És especialment destacable, tant per la seva decidida vocació de pau com per la seva gran influència pacifista, temps enrere i actualment, el quaquerisme, també anomenat "Societat dels Amics", que va constituir un cas característic d'aquest renaixement pacifista de les sectes reformistes. George Fox (1624-1718) va ser-ne el fundador, i William Penn, un dels més prolífics i actius membres d'aquesta Societat.

Ja a l'**Edat Contemporània**, en finalitzar les guerres napoleòniques es fundà el que alguns van considerar la primera organització específicament pacifista: l'anglesa *Peace Society*. El cert és que des de la Revolució Francesa, el servei militar esdevingué obligatori i la institució de l'Exèrcit començava a ser present en la majoria dels estats europeus. Aquesta situació comportava que les conflagracions entre els estats eren més sagnants, afectaven nacions senceres i involucraven per primera vegada i directament la població civil en tant que víctimes innocents i en tant que actors del conflicte (com a soldats).

Aquesta situació va empènyer a un petit nombre de ciutadans a interrogar-se davant la nova situació que refermava la violenta estructura de poder dels estats. La primera resposta va sorgir als Estats Units: Adon Ballou, el 1846, arran de la guerra contra Mèxic (1846-48) va publicar una declaració de la doctrina de la noviolència davant de l'acció i la resistència violenta, a la seva obra *Il·lustració i defensa de la no-resistència cristiana i de llurs importants implicacions*. No obstant això, és en la figura d'Henry David Thoreau (1817-1862) que aquesta protesta assoleix la màxima expressió, ja que va ser pioner de la desobediència civil, una de les estratègies de noviolència més poderoses.

Posteriorment, i tornant al continent europeu, el llibertari-pacifista Leon Tolstoi (1828-1910) va reconstruir una teoria pacifista de base neocristiana en la seva obra *El regne dels cels està en vosaltres*, una teoria que va desenvolupar i aplicar en nombrosos escrits de la seva darrera època. La seva obra més coneguda va ser *Guerra i Pau*, novel·la en què va intentar plasmar l'odissea del poble rus en lluita per la seva llibertat, a partir d'una profunda crítica al cristianisme institucional de les esglésies que, a parer seu, havien adulterat els ensenyaments originals de Jesús. D'aquesta crítica destacava especialment el fet de no reconèixer, per part de l'Església, el manament de la resistència noviolenta al mal.

En aquesta etapa contemporània, i entrant en el segle XX, cal esmentar l'existència d'alguns moviments religiosos de dimensió universalista i pacifista, com el renaixement del neohinduisme, la Fe bahà'í i la Societat Teosòfica, i la important influència que va tenir en la lluita noviolenta actual el gandhisme. Mohandas Karamchand Gandhi (1869-1948) va ser la primera persona que va desenvolupar la desobediència civil i l'acció noviolenta a gran escala, dotant-la d'una base teòrica estructurada (mística i mètode), que va tenir repercussions col·lectives massives. Aquest aprenentatge de principis morals i estratègics aplicats a l'acció política fou un procés que Gandhi va iniciar durant la seva estada a la colònia britànica de Sud-àfrica, i que va culminar amb el gran èxit de la independència de l'Índia del gran i poderós Imperi Britànic. Un sol home desarmat i amb l'únic poder de la paraula, va remoure les consciències de milions d'indis per rebel·lar-se des de la noviolència i alliberar-se de la dominació estrangera.

Gandhi va trobar grans punts de coincidència amb els ensenyaments de Jesús (fins al punt que va fonamentar la seva pròpia teoria de la noviolència en el text del Sermó de la Muntanya) i amb l'hinduisme. Tanmateix, mai no es va convertir al cristianisme, convençut que cadascú ha de ser fidel a ell mateix, i aprofundir amb autenticitat en la pròpia fe. Els seus principis eren dos: el *Satyagraha* i l'*Ahimsa*. Va tenir tres grans deixebles: Lanza del Vasto (d'arrels cristianes i enviat per ell a Europa per consolidar la noviolència després de la Segona Guerra Mundial); Vinoba Bhave (enviat a fer arrelar la noviolència a determinades regions del subcontinent indi); i, finalment, l'autoconsiderat deixeble de Gandhi, Martin Luther King (el qual va fer ressaltar en el cristianisme evangèlic els ideals noviolents hindús i va aplicar l'estratègia gandhiana per lluitar per la igualtat dels drets civils dels afroamericans als Estats Units).

Si bé la independència de l'Índia, i probablement la millora de la situació dels negres als Estats Units, per part de Gandhi i King respectivament, són les dues experiències noviolentes més conegudes mundialment per raó del seu èxit, cal destacar que n'hi ha hagut, i n'hi ha, moltes més, potser poc conegudes, o fins i tot discretes, això no els ha impedit ser radicalment transformadores i genuïnament noviolentes. Els exemples són ben dispars, com també ho és la incidència de les accions dutes a terme i les conseqüències directes o indirectes, en l'espai o en el temps.

Experiències històriques reals de noviolència

Són moltes les experiències que al llarg de les darreres dècades, i en especial d'ençà del segle XX, s'han anat sumant als èxits de la noviolència en la transformació d'estructures, el combat de la violència o el canvi en molts àmbits socials, polítics, culturals o fins i tot econòmics. Aquestes realitats no sempre han estat mostrades, ha imperat l'excessiva presència d'una cultura violenta que s'ha volgut presentar com l'única possible per resoldre els conflictes, legitimant-la indirectament. ¿Per què habitualment acabem enaltint el resistent armat i violent i no pas el resistent desarmat i noviolent? ¿Per què el 1943 era més valent qui matava un alemany nazi que qui salvava un jueu perseguit? Heus aquí una petita mostra de la trajectòria històrica relativament recent d'algunes grans experiències noviolentes.

Des de finals del segle XIX i fins als inicis del segle XX, a Europa la major part dels exemples que s'han recuperat són d'una importància limitada, però sens dubte amb el temps en guanyen perquè són la primera pedra d'un gran edifici que es va erigint i consolidant. Cap al 1867, els hongaresos aconseguiren la seva autonomia d'Àustria mitjançant mètodes d'acció no violenta. Els finesos van obtenir una certa independència de la poderosa Rússia tsarista el 1905, després d'una ferma vaga general. La lluita no violenta dels albanesos de Kosovo durant el segle XX va començar amb les primeres reaccions a l'enfrontament entre imperis pel control de la regió dels Balcans d'ençà de 1874, i es va plasmar anys més tard en la figura d'Ibrahim Rugova (1944-2006), líder no violent de la lluita per la democràcia i la independència de Kosovo que va demostrar una gran autoritat moral davant la seva població en fer valer els mitjans no violents per afrontar els greus conflictes derivats de la desmembrament de l'antiga Iugoslàvia i va arribar a ser president del seu país.

L'Europa d'entreguerres fou dominada per l'avenç del feixisme i del nazisme, i la invasió alemanya d'alguns països europeus que desencadenaria la Segona Guerra Mundial. En aquell temps, alguns països com Bèlgica i Holanda van ser escenari d'importants esforços civils de suport, acollida i salvaguarda de perseguits, com ara la coneguda història d'Anna Frank a Amsterdam. Per la seva banda, Noruega i Dinamarca en aquest mateix període van destacar per una no-col·laboració radical contra l'invasor, tant és així que la invasió li va ser gaire profitosa. En aquests i altres països europeus envaïts, la pressió ciutadana, els boicots, vagues i resistències no violentes van ser la norma durant els anys d'invasió i guerra, de tal manera que van fer molt difícil la vida als nazis i van contribuir a la seva derrota. A més, s'organitzaren nombroses accions de salvament i fugida de jueus fora de les seves fronteres, la gestió de l'ajut humanitari per als propis compatriotes perseguits, i fins i tot l'organització de sectors religiosos i civils, bisbes, mestres i professors, van fer que la influència i el poder dels nazis, i la minoria dels que hi col·laboraven, fos cada vegada més minsa. Fins i tot a Alemanya, on la ciutadania ha estat massa sovint acusada falsament d'haver donat suport massivament al nazisme o d'haver mantingut un silenci còmplice, la lluita no violenta contra el propi règim va ser tan forta com silent. Què explicaria, sinó, el fet que 20.000 jueus fossin amagats a l'Alemanya nazi mateix i més de 5.000 sobrevisquessin a la mateixa capital, Berlín, fins al final de la guerra?

L'Europa de l'Est de la segona meitat del segle XX va viure subjugada al bloc soviètic durant dècades, després de la sagnant invasió nazi i la posterior Guerra Mundial. No obstant això, hi van haver diferents intents d'alliberament, clarament no violents, que tot i no aconseguir els seus objectius és evident que van contribuir a facilitar els canvis en el futur i van ser summament importants per fer possible la fi de la Guerra Freda. En són exemples notables les revoltes de la població a l'Alemanya Oriental de l'any 1953 a partir de la mort de Stalin; la revolta d'Hongria contra la dominació soviètica el 1956; la revolta de la Primavera de Praga per les imposicions de Moscou, el 1968; el moviment sindicalista Solidarnosc a Polònia, que culminaria amb grans canvis al país i l'opció d'obertura, i, finalment, la mateixa caiguda del Mur de Berlín el novembre de 1989, van ser actes totalment no violents que van generar canvis importants. Sense un sol tret, la societat civil va tombar un mur de formigó que semblava inamovible, un mur que tota la comunitat internacional, l'alta diplomàcia i tots els exèrcits, i les Nacions Unides al darrera, no van saber moure ni un centímetre al llarg dels anys. Un moment històric que posava fi a dècades de gèlida Guerra Freda.

A l'Amèrica Llatina les lluites no violentes han estat focus d'importants de mobilitzacions socials i canvis polítics. Gràcies a elles, van caure dues dictadures a El Salvador i Guatemala l'any 1944. Els bolivians van aconseguir-ho també el 1978 a partir de l'actuació decidida d'alguns vaguistes de fam. El mateix any, Nicaragua s'aixecava en una revolta popular que feu caure el govern de Somoza, si bé els sandinistes van aprofitar la situació fent ús de les armes. Per la seva banda, a Uruguai hi va arribar la democràcia gràcies a la implicació de la societat en els canvis polítics que necessitava el país, sense disparar un sol tret. Aquests casos només són cinc exemples notables que van originar grans canvis a tot el continent, però no podem deixar d'esmentar el nombre ingent de persones que lluitaren sota la tensió de dictadures militars molt repressives, per tal de recuperar sistemes democràtics, més o menys estructurats i transparents, que tanmateix simbolitzen la superació de règims dictatorials violents, vençuts amb mecanismes no violents.

A Guatemala es van viure dècades de dictadura militar, de polítiques repressives i de tortura sistemàtica, que no van evitar, però, que emergís un lideratge indígena defensor de la no segregació i de la no discriminació política de les poblacions indígenes. Rigoberta Menchú va saber encapçalar amb valentia i noviolència una lluita que la va fer mereixedora del Premi Nobel de la Pau el 1992. Avui la situació dels indígenes d'Amèrica Llatina ha sensibilitzat la societat civil mundial i la comunitat internacional gràcies al compromís de persones com Menchú a Guatemala.

Altres lluites com la de Chico Mendes a l'Amazònia dels anys 1970 també són frapants. Mendes va liderar la lluita dels "seringueiros", els extractors de cautxú de la selva amazònica, que eren sotmesos a condicions de vida i de treball inhumanes. Va aconseguir crear un sindicat per a la defensa dels seus drets i el foment de millores de la seva situació. Arreu del Brasil i de bona part de l'Amèrica Llatina l'Església catòlica va posicionar-se a favor de les classes desafavorides socialment i econòmica, i va protegir els qui van combatre les dictadures militars, alhora que les denunciava a l'estranger. Tanmateix, mobilitzacions noviolentes, ocupacions de parcel·les usurpades als camperols per part de latifundistes, vagues de fam i protestes de tota mena van ser el pa de cada dia per a organitzacions com la del Moviment dels Sense Terra (MST).

A Amèrica del Nord, més enllà del gran testimoniatge conegut per molts de Martin Luther King, hi ha hagut altres exemples ben interessants de lluites noviolentes. Una de les més conegudes va ser la del sindicalisme noviolent de César Chávez en defensa dels "chicanos", una minoria de color, camperola, menystinguda, que formava part d'un subproletariat sobreexplotat d'origen mexicà. Chávez lluità amb un gran compromís noviolent contra poderosos adversaris, com ara els terratinents de Califòrnia, els patrons dels grans supermercats, la màfia nord-americana i el poderós sindicat dels camioners dirigit per mafiosos sense escrúpols. Finalment, l'any 1970 va aconseguir que els "chicanos" tinguessin el seu propi sindicat, que ell mateix va dirigir, i millorar-ne la qualitat de vida laboral i personal gràcies a múltiples mobilitzacions, llargues vagues de fam, i malgrat les extorsions, amenaces, i atemptats mortals dels quals va ser objecte.

Àsia ha estat el continent de la mística de la noviolència, així que la seva aplicació ha estat també preponderant en molts àmbits socials i polítics. A banda del cas prou conegut de la independència de l'Índia que hem comentat més amunt, n'hi ha molts més de menys coneguts. Per exemple, a Tailàndia el jove monjo budista Phra Prachak a finals dels anys 1980 va liderar un moviment de protesta contra la potent indústria de la tala d'arbres i la fusteria d'exportació, que actuava deliberadament als boscos i les selves del país. Mitjançant la consagració d'arbres, va mobilitzar milers de monjos, els ancians de les aldees més grans, i multitud de ciutadans, per fer front a les pressions d'aquestes indústries, que comptaven amb el suport de l'exèrcit que les protegia.

Cambotja ofereix un altre exemple de lluita noviolenta. És un país que ha viscut dècades de dictadures, guerres i genocidis, i des de finals del segle XX s'hi ha constituït un moviment social format per una gran diversitat de col·lectius de la societat civil. Mitjançant multitudinàries marxes per la pau i la reconciliació, va començar un moviment en què els monjos budistes hi van tenir un paper preponderant en assumir els patiments del poble com a propis. El procés democratitzador i la creació d'una Assemblea Constituent va ser qüestió de temps, gràcies a la implicació i el compromís de la societat civil que ha aconseguit trencar el silenci legitimador d'un sistema dictatorial basat en la repressió i la guerra.

També a Filipines els anomenats "Poeple Power" van protagonitzar una lluita contra la dictadura al voltant de 1986. Les esglésies cristianes locals van fer una crida a la resistència noviolenta, i la resistència popular noviolenta es va començar a estendre de tal manera que el procés democratitzador va ser inevitable. Birmània és un país immers en un llarg procés de resistència, que malauradament encara no ha culminat a hores d'ara. El moviment està liderat per Aung San Suu Kyi que viu en arrest domiciliari des de fa gairebé vint anys, sense renunciar a les seves idees democràtiques i noviolentes per conduir el país del règim dictatorial al sistema d'Estat de dret que reclama la mateixa ciutadania. En tot cas, el seu testimoniatge ha demostrat una coherència i un compromís radicals, i manté viva l'opció de la societat civil de seguir mobilitzada contra el règim.

De caràcter diferent és el procés iniciat a Bangla Desh pel Grameen Bank. Un sistema de banc alternatiu i sens dubte noviolent perquè no està guiat per l'afany de lucre i contribueix seriosament al desenvolupament econòmic i social de les capes més desafavorides de la societat. És la nova revolució econòmica dels bancs ètics, que busquen el propi sosteniment a partir d'atorgar el dret al desenvolupament de tothom.

Un dels conflictes més llargs i més mediàtics del món és el d'Israel i Palestina. Val a dir que tot i l'omnipresència de la violència militar i de les accions terroristes, el conflicte ha impulsat grans lluites noviolentes. Encara avui continuen empresonats un bon nombre de joves pilots de les forces aèries israelianes que han fet objecció de consciència i s'han negat a sobrevolar territoris civils palestins amb

l'objectiu de bombardejar-los. Mares de palestins i d'israelians morts en el conflicte des de fa anys, es reuneixen periòdicament per fer trobades de reconciliació i educar els fills vius en un ambient de no enfrontament. Orquestres simfòniques com la del director Barembain, formada per músics palestins i jueus, busquen edificar ponts de diàleg i reconciliació, fent evident que viure plegats, malgrat les diferències polítiques, culturals o religioses, és possible i és beneficiós per a tothom. El projecte Nevè Shalom, que vol dir "Oasi de Pau", és l'experiència d'un poble situat entre Jerusalem i Tel-Aviv, on viuen jueus i palestins de nacionalitat israeliana, conjuntament i pacífica, fonamentant la convivència en el respecte mutu, l'acceptació de l'altre i la cooperació. Aquest poble té la Dumia o Casa del Silenci, un espai de trobada per a totes les confessions, obert a tothom, en el qual meditar o pregar per la pau a Israel i Palestina, un territori on les religions són a l'arrel del conflicte polític.

Àfrica ha estat també un continent amb importants iniciatives noviolentes. Després del genocidi als Grans Llacs a mitjans de la dècada de 1990, a Burundi va néixer el Centre de Dones per la Pau, amb l'objectiu de reunir i preparar dones de les dues ètnies enfrontades per treballar per la regulació positiva dels conflictes i la intervenció a través de mitjans noviolents. Després de la matança de més de dos milions de persones d'ambdues ètnies, majoritàriament homes, les dones són majoria en el territori. Mitjançant aquest projecte s'ha aconseguit treballar per la reconciliació de les dues comunitats, recuperar el país del genocidi, i començar a establir una cultura noviolenta davant la violència desenfrenada que van significar les greus matances. Sud-àfrica, un país que durant dècades va viure un procés sorprenent de discriminació racial, va aconseguir desmuntar el sistema d'apartheid de forma noviolenta. Mandela va viure empresonat durant 27 anys, no va cedir a la violència, i va mostrar una gran alçada quan fou alliberat i acceptà dialogar amb els líders blancs que mantenien el sistema de l'apartheid, per tal d'iniciar un procés de democratització total. Avui, Sud-àfrica és un país sense segregació racial gràcies a aquest lideratge i a la implicació de la societat civil, negra i blanca, en tot el procés.

Finalment, no podem deixar de fer esment a organitzacions no governamentals com ara Brigades Internacionals de Pau i Amnistia Internacional, per citar-ne només dues, que treballen arreu del món amb mitjans noviolents per la defensa dels drets humans, la justícia i la democràcia arreu. Els brigadistes, per exemple, tenen entre altres cometes, l'acompanyament pacífic d'aquelles persones amenaçades per la seva defensa dels drets humans; es tracta d'un acompanyament per part de civils estrangers que arriquen la vida per impedir que el seu acompanyant pugui ser assaltat, torturat o assassinat, amb l'única intenció de denunciar-ho o dissuadir els botxins. Amnistia Internacional, per la seva banda, lluita des de fa més de 50 anys amb mitjans noviolents com ara protestes, manifestacions, concentracions, pressió política, pressió mediàtica i sensibilització de la societat civil d'arreu del món, en defensa dels detinguts i presoners polítics prioritàriament sense delictes de sang; gràcies a projectes com l'enviament massiu de cartes postals, s'ha aconseguit alliberar, o millorar la vida de molts detinguts injustament o fins i tot evitar l'aplicació de condemnes a mort, i en ocasions s'han aconseguit canvis legislatius importants en molts països.

Epíleg

Arreu hi ha hagut líders que han lluitat amb mitjans noviolents i han estat capdavanters d'aquestes i moltes altres lluites: Adolfo Pérez Esquivel a Argentina, estudiosos com Jean Marie Müller (fundador del Moviment per una Alternativa Noviolenta) o activistes com el matrimoni Jean Goss-Hildegard Goss Mayr (del Moviment Internacional per a la Reconciliació), el català Lluís M. Xirinacs o el valencià Pepe Beúnza defensors de la noviolència els darrers anys del franquisme i durant la transició política a la democràcia a Espanya.

Beúnza, concretament, va iniciar un moviment els anys 1970 a partir de la seva objecció a fer el servei militar obligatori per raons pacifistes i noviolentes, 30 anys més tard, Espanya va posar punt i final a l'obligatorietat d'aquest servei.

Cadascun d'aquests líders, col·lectius i societats civils de diferents països i continents, han aconseguit posar el seu petit gra de sorra en un procés que no té marxa enrere, com ha demostrat la història.

Bibliografia seleccionada

ARIAS, Gonzalo, "La no violencia ¿tentación o reto?", Queimada Editores, Madrid, 1985.

ARIAS, Gonzalo, "Proyecto político de la no-violencia", Nueva Utopía, Madrid, 1995.

CORRAL, Luis, "La no-violencia. Historia y perspectivas cristianas", Editorial CCS, Madrid, 1993.

DEAR, John, "Mahatma Gandhi. Mi vida es mi mensaje. Escritos sobre Dios, la verdad y la no violencia", Sal Terrae, Santander, 2003.

GANDHI, Mohandas K., "An Autobiography or the Story of my Experiments with Truth", Navajivan Publishing House Almedabad, 1927

HÄRING, Bernard, "La no violencia", Herder, Barcelona, 1989.

KING, Martin Luther, "The autobiography", Warner Books, New York, 1998.

KING, Martin Luther, "La força d'estimar", Proa, Barcelona, 1998.

MULLER, Jean-Marie, "El coraje de la no violencia", Sal Terrae, Santander, 2004.

MULLER, Jean-Marie, "Gandhi, la sabiduría de la no-violencia", Desclée de Bouwer, Bilbao, 1995.

MUÑOZ, Francisco A., LÓPEZ, Mario (eds), "Historia de la Paz. Tiempos, espacios y actores", Eirene, Granada, 2000.

ORTEGA, Pere, POZO, Alejandro, "Noviolencia y transformación social", Icaria, Barcelona,

PRAT, Enric (ed), "Pensamiento pacifista", Icaria, Barcelona, 2004.

SHARP, Gene, "The politics of nonviolent Action", Porter Sargent Publishers, Inc, Boston, 1973.

VAILLANT, François, "La no violencia en el Evangelio", Sal Terrae, Santander, 1993. EASWARAN, Eknatah, "Nonviolent Soldier of Islam", Nilgiri Press, Tomales-California, 2002.

Selecció de webs

<http://www.aeinstein.org/>

The Albert Einstein Institution

<http://www.nonviolentpeaceforce.org/>

Nonviolent Peace Force

<http://www.forusa.org/>

The Fellowship of Reconciliation

<http://nonviolenti.org/>

Movimento Nonviolento

<http://www.wri-irg.org/>

War Resister's International

<http://www.thekingcenter.org/>

The King Center

<http://www.gandhiinstitute.net/>

Gandhi Institute for Nonviolence